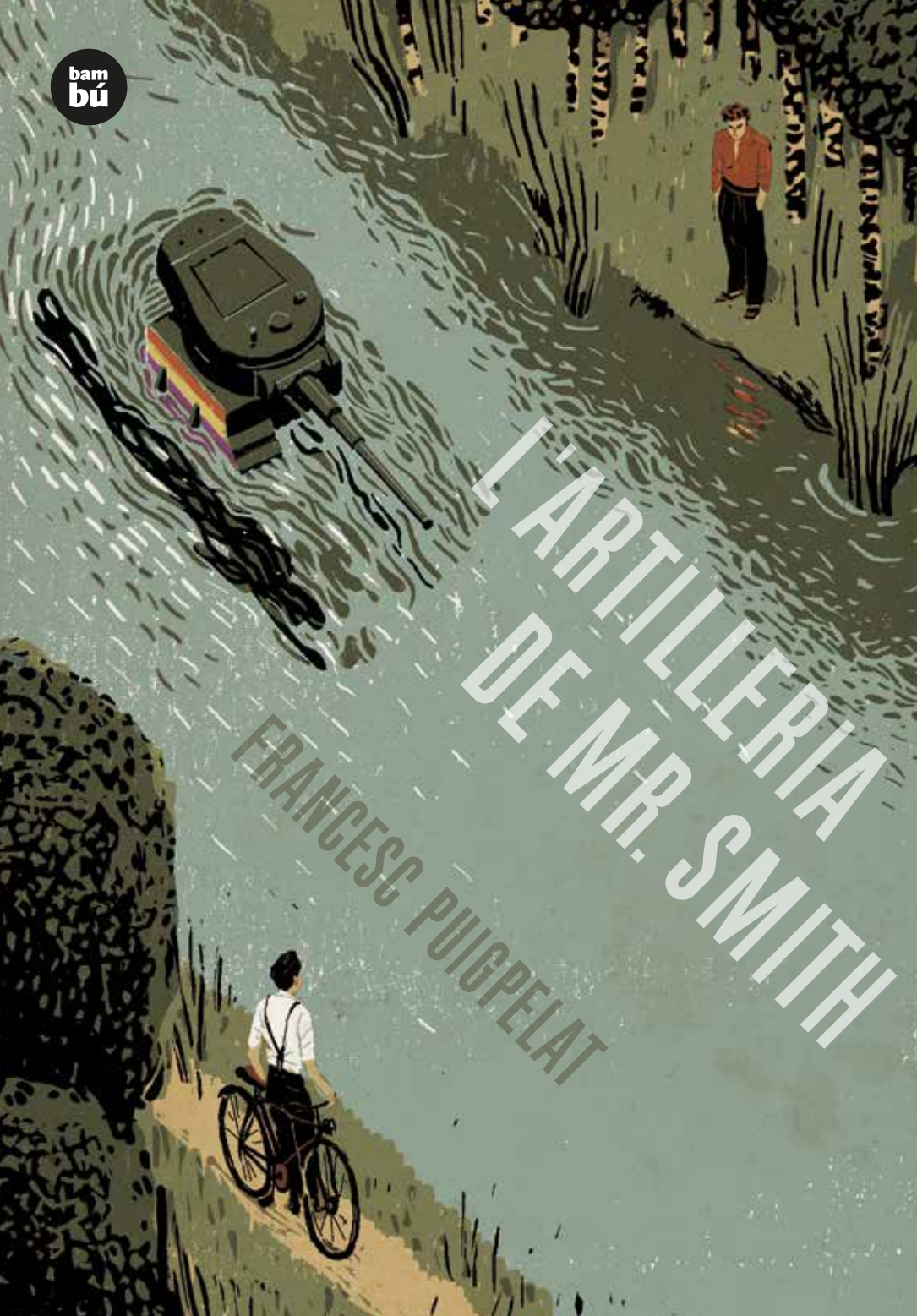

bam
bú

L'ARTILLERIA
DE MR. SMITH

FRANCESC PUIGPELAT

The illustration depicts a surreal landscape where a large, dark, mechanical device with a Spanish flag on its side floats in a turbulent, grey-green sea. A man in a red jacket stands on a rocky shore in the upper right, looking towards the sea. In the lower left, a man in a white shirt and dark trousers stands on a narrow, sandy path, looking out at the sea while holding a bicycle. The overall style is a dark, textured, and somewhat abstract illustration.

1. La guerra i jo

El subtítol d'aquest llibre, *Una història perfecta*, pot semblar immodest. I amb raó. Però vaja: no hi puc fer res, si és així. Quan recordo l'aventura que vaig viure el 1938 amb els meus dos grans amics, el Mateu i l'Imma, se'm fa inevitable pensar que té tots els elements d'una narració rodona: una guerra, una missió perillosa, amistats lleials, amors naixents, soldats amables, coronels perversos, un tanc T-26, un riu desbordat, una mare tendra i un pare autoritari i valent. Ajunteu-ho tot, lligueu-ho bé, com un bon allioli, i tindrem exactament això: una història perfecta, que tractarà sobre una arma secreta: *L'artilleria de Mr. Smith*.

Per explicar-la bé, caldrà una brevíssima introducció. Reculo fins al principi.

La Guerra Civil va esclatar quan jo tenia dotze anys. Fins aleshores, a penes havia sabut res de política, de sindicats, d'eleccions, de revolucions o d'avalots. Havia viscut

a la llar paterna a Barcelona, en una bombolla de felicitat on tenia de tot: la millor escola, els amics més rics, les joguines més cares i un món on tot era abundància i felicitat. Poc després d'esclatar la guerra, l'estiu del 1936, van començar els problemes. El pare era enginyer i accionista de la Canadencia i els pistolers anarquistes de la FAI el tenien a la llista negra. Una nit, a finals d'agost, la minyona em va treure del llit sense explicar-me res. Al jardí de casa nostra, a Vallvidrera, hi havia dos cotxes amb els llums encesos i una furgoneta carregada de baguls, maletes, farcells i alguns mobles. Vam viatjar tota la nit i, poc abans de l'alba, després d'algunes discussions amb la policia i d'un munt de paperassa, vam travessar la frontera i vam entrar a França. L'endemà ens vam establir en un petit pis a Montpeller, on vam viure gairebé un any.

El pare, tot un enginyer, es va haver de buscar una feina mal pagada com a electricista. Però no va perdre l'humor.

–Millor electricista a Montpeller que mort vora una carretera a Barcelona –deia sempre.

La mare ho corroborava movent el cap, i afegia:

–Aquests maleïts rojos ens duren a la perdició.

A poc a poc em vaig anar acostumant a saber qui era qui en aquella guerra, vista des de l'òptica de la meva família. Els «rojos» eren els dolents: partidaris del govern republicà, anarquistes, comunistes, ateus i menjacapellans. Els «nacionals» eren els bons: seguidors de Franco, conservadors, gent d'ordre i de missa. Aquella guerra era com les pel·lícules de l'oest que veia de petit als cinemes de la Rambla Catalunya: indis contra pistolers. Només que, en el nostre cas, els pistolers bons havíem hagut de fugir de

casa perquè els indis dolents eren forts i mataven molta gent. Un dia que li vaig explicar aquesta interpretació a la mare, ella va somriure i em va dir:

–Ara som a mitja pel·lícula. No t’hi amoïnis: al final, els apatxes i els sioux sempre surten derrotats.

–I tornarem a casa nostra, a Barcelona?

–I tant, que hi tornarem.

No era veritat: no hi vam tornar mai. Però era cert que els pistolers, a poc a poc, guanyaven als indis i recuperaven terreny. Després d’un any a Montpeller, el pare va decidir de tornar a Espanya, a la part anomenada «zona nacional». Vam travessar els Pirineus per Navarra i vam fer cap a Burgos, on s’havia establert el govern de Franco. Allà es van acabar les nostres misèries. En comptes d’un pis minúscul com el de Montpeller, vam llogar una casa enorme amb jardí, vam tornar a tenir cotxe i els Reis em van dur un tren en miniatura preciós, importat de la llunyana Alemanya, on governava en aquell moment un senyor amb bigoti semblant al de Charlot, un tal Adolf Hitler.

El canvi d’estatus del pare venia del fet que havia entrat a formar part de l’Estat Major de l’exèrcit nacional i assistia a reunions d’alt nivell, un cop fins i tot amb el general Francisco Franco Bahamonde en persona. Pel que vaig saber, el pare assessorava Franco en matèria d’energia: centrals hidràuliques, carbó, petroli, xarxes de distribució d’electricitat i altres afers tècnics que tenien, pel que es veia, certa importància en el desenvolupament de la guerra.

Arran de la seva nova feina, el pare va canviar ben de pressa. Va començar a portar uniforme de tinent, i no se’l treia ni els diumenges. Es va tornar més seriós i tibet. I a mi,

tot d'una, va deixar de dir-me Xavi o Xavier, com fins aleshores, i va començar a anomenar-me Javier i, de vegades, fins i tot a parlar-me en castellà. Un dia vaig reunir prou valor per preguntar-li a la mare què passava, i ella em va respondre:

–El català és la llengua dels rojos.

Quan li vaig objectar que nosaltres sempre havíem parlat català i érem nacionals, ella va afegir, amb un xiuxiueig:

–És clar. Això ho sabem tu i jo. Però ells no.

–«Els»?

–Franco, els falangistes, els militars...

La mare em va fer senyal amb el dit davant dels llavis, per donar-me a entendre que aquella resposta seva era un secret perillós si «ells» s'assabentaven de la seva opinió, i per primer cop vaig besllumar que potser aquella guerra no era tan senzilla com un tiroteig entre indis amb fletxes i pistolers amb rifles. Era possible que els pistolers no fossin tots tan bons com els de les pel·lícules? I, de retruc, que els indis no fossin tan dolents com els pintaven?

Aquell curs vaig estudiar en un col·legi de capellans situat a redós de la catedral. Després dels exàmens finals, a primers de juny, el pare va anunciar que tornàvem a mudar-nos: ens establiríem a Balaguer. Jo me'n vaig alegrar: tots els avantpassats del pare havien viscut a Balaguer i, des de petit, m'havia acostumat a passar-hi uns dies als estius. No anàvem al poble mateix, sinó a una masia –la torre, en dèiem– que era un parell de quilòmetres al nord, prop del riu, un veritable paradís on es podien fer quilòmetres en bicicleta, caçar granotes a les sèquies, robar préssecs als pagesos i capbussar-se al riu. Per a mi, Balaguer era sinònim de llibertat.

Però no ho va ser del tot. Hi havia, un altre cop, la guerra pel mig. Quan hi vaig arribar, un vespre calorós del juny del 1938, la vella torre era molt a prop del front: només cinc o sis quilòmetres a l'altra banda del riu hi havia, enfrontades, les trinxeres dels nacionals i dels rojos, cadascuna amb els seus soldats, els seus fusells, els nius de metralladores, els sacs de terra, els jeeps, els tancs, els morters i els canons. El mateix dia que vam arribar, en comptes de la piuladissa dels ocells, vam sentir amb una certa aprensió trets esparsos, ràfegues de metralladora i, de tant en tant, l'explosió d'algun obús. El pare ens va llegir el neguit a les cares i va explicar:

—No hi ha cap perill. Les sentim, però som fora de l'abast de les bales.

La torre era gran i una mica rònega. A la planta baixa hi dormien els mitgers, un matrimoni amb tres fills que s'ocupaven de dur les terres en absència del pare i donar-li'n la meitat dels fruits. També hi havia el magatzem per a les arades, les serres i tota mena d'estris, i les quadres per als animals: quatre corralines per als porcs, un parell d'ases, una munió de gàbies de conills i el galliner.

Nosaltres ens vam instal·lar a la primera planta, que estava més arreglada i tenia una cuina amb una xemeneia impressionant i un menjador amb mobles de l'any de la picor i cadires corcades. Les habitacions semblaven tretes d'una novel·la del segle XIX, amb armaris foscos, calaixeres amb calaixos sempre encallats, cortines de vellut i uns llits que s'alçaven un metre de terra. A dalt hi havia unes golfes plenes d'estris esblandrats també de l'any de la picor, i m'hi vaig instal·lar jo. M'agradava dormir sol en aquell

espai enorme. Hi tenia un bagul ple de joguines i andròmines, i m'encantava un joc amb una vintena de soldadets de plom vestits amb uniformes de l'època de Napoleó.

Rere la part de solana de la torre, que s'encarava cap a Balaguer, hi havia un petit estany destinat inicialment al rec, però on ens banyàvem els dies de calor. Al darrere hi havia un desmai amb les fulles que llepaven l'aigua i un hort amb tomaqueres, enciams, pebrots i carbasses, un hort que tenia totes les olors. A l'altra banda, a l'obaga, hi havia un jardinet amb bancs de pedra, quatre rosers, matolls i flors silvestres: era ombrívol, decadent i un pèl trist, i per això ma mare s'hi sentia a gust als vespres llegint les seves novel·les romàntiques preferides.

Fossis on fossis de la torre, a la banda de llevant es veien les espesses capçades dels xops, els àlbers, els freixes i els salzes que marcaven el curs del riu Segre: el bosc de ribera que a Balaguer s'anomena «bultra». Altres estius, la visió de la bultra havia estat la invitació permanent a refrescar-se amb una capbussada al riu. L'estiu del 1938, però, la bultra, espessa i fosca, era una altra cosa: el parapet rere el qual se seguia desenvolupant una guerra cruel i sanguinària, la frontera que calia no travessar de cap de les maneres si un no volia morir víctima d'una bala o d'un obús.

2. El Mateu

Tenia catorze anys, l'estiu per davant, un país per explorar, una bicicleta i llibertat total: tots els elements que conformen la felicitat. La bicicleta, a més, era de luxe: tenia pinyons i plats, com les que feien servir els corredors professionals al Tour de França. Avui pot semblar una fotesa, però el 1938 gairebé totes les bicicletes tenien un sol pinyó i un sol plat, i segons quines pujades calia fer-les sempre a peu.

Els primers dies, agafava la bici, pedalava fins a Balaguer i m'hi passava els matins. El poble era segur: per l'altra banda del Segre, el front era a set quilòmetres, i només se sentia de tant en tant una explosió feble. Vagarejava per la plaça, pels porxos del carrer d'Avall, i pujava pel carrer Barrinou, al capdamunt del qual, en un tossal anomenat el Bombo, els nacionals havien construït un búnquer. M'agradava mirar-me els canons de les metralladores que sobresortien per les espitlleres. Però mai no les vaig veu-

re disparar, malgrat que em passava estones observant-les d'amagat.

Al cap de pocs dies, m'avorria. Per què? Tothom em deia: a Balaguer no hi ha guerra, vés cap a Balaguer. I què havia de fer, jo? Anar en direcció contrària, és clar. Jo volia veure la guerra. Què hi farem: inconsciències de la joventut.

Així, un matí poc abans de Sant Joan vaig enfilem el camí en direcció contrària: en comptes d'anar cap al campanar del Sant Crist de Balaguer, la referència era el perfil ben retallat al cel de la serra del Mont-roig, coronada per cingles de roca vermella. Vaig circular entre masies esparses, vaig travessar el petit poble de Gerb i, després d'una carretera molt recta que lliscava entre sembrats de panís i d'alfals, vaig arribar a l'embassament de Sant Llorenç de Montgai: un gran llac artificial voltat de boscos espessos.

El primer que em va sorprendre va ser veure-hi una colla de soldats desvagats, ajaguts a l'herba vora quatre canyes de pescar. Fumaven i xerraven amb indiferència.

–Ahir, el Martí va pescar un barb.

–Sí, no estava malament.

–Era repugnant. En aquesta merda de riu no hi ha truites.

–Qui pesqués una bona truita!

–No us queixeu. Sempre serà millor que la merda de ranxo que ens dona Franco...

Tot d'una, la conversa es va aturar en sec. M'havien vist. Un dels soldats, barbut i ros, em va dir:

–Què vols, xiquet?

–Jo –vaig respondre– vinc de Balaguer.

–Doncs torna-te'n.

–Venia a veure la guerra...

–Doncs ja la veus. Nosaltres quatre contra els maleïts barbs. I perdem. No piquen...

Tots van riure i jo, humiliat, vaig agafar la bici i vaig continuar. El camí seguia paral·lel a l'aigua, rere les ombres d'una renglera de xiprers. Un quilòmetre enllà, hi havia el petit poble de Sant Llorenç. Vaig deixar la bici a la porta, vaig entrar a la taverna i em vaig endur la sorpresa que era tan pacífica com les de Balaguer: l'amo rere un taulell fosc, prestatges amb ampolles, i soldats jugant en una taula de dòmino i dues de cartes. Vaig sortir al terrat del bar. A baix, vora el llac, un altre grup de soldats rentaven roba i l'estenien damunt d'arbustos de baladre.

I la guerra? On era? Estava perplex. En teoria, a l'altra banda del llac, a penes a dos-cents metres, hi havia les tropes roges, amb canons i metralladores. Com és que ningú no disparava? Per què no hi havia crits, acció i heroisme? Vaig veure unes taques de colors que es movien a l'altra banda del llac, enmig del bosc. Eren soldats rojos. També estenien la roba.

Vaig prosseguir. El camí entrava en un bosc d'àlbers i arribava a un punt conegut com el Congost, on, entre dos penyals, a penes hi havia una vintena de metres d'una banda a l'altra del riu. Ja era migdia, el sol era alt i aclaparador, i una colla de soldats s'havien tret la roba per capbussar-se al riu. Jugaven, s'esquitxaven, cridaven, es passaven una pilota i reien de mil bromes. Per si allò no fos prou astorador, vaig descobrir que a l'aigua hi havia una barreja de soldats nacionals i rojos. Els uns i els altres, en comptes d'engegar-se trets i llançar-se bombes, es barrejaven alegrement.

Em vaig acostar a un soldat que fumava assegut en una soca d'alzina. Li vaig dir:

–Els de l'altra banda, no són els rojos?

–Així els anomenen.

–I que no estem en guerra? –vaig insistir.

El soldat em va mirar de fit a fit i va respondre:

–La guerra és una cosa dels de dalt.

–Què vols dir?

–Que la guerra és dels polítics, dels generals, dels rics...

Nosaltres, els soldats, no estem mai en guerra. Només obeïm ordres, perquè no tenim més remei...

–Però, els rojos...

–Els rojos són iguals que nosaltres.

–Els rojos assassinaven capellans. Mataven molta gent. El meu pare va haver de fugir a França perquè no el matessin.

El soldat em va mirar fixament:

–És veritat. Han mort molta gent innocent.

–Aleshores?

–Els nacionals també hem mort gent innocent –va dir arronsant les espatlles.

El soldat va llençar la burilla del cigarret i va esbossar una rialleta.

–Com et dius, xaval?

–Xavier.

–Molt bé, Xavier. Jo sóc el Pere, però em diuen el Puces, perquè sóc especialista a matar-les. Si algun cop t'ataquen, avisa. Ho faràs?

–Sí –vaig respondre, rient.

–Aquesta és una guerra molt trista. Tot està barrejat. Hi ha bé a les dues bandes, i mal a les dues bandes. Hi ha

justícia roja i justícia nacional, i també assassinsats rojos i assassinsats nacionals. Tot és confús, i al capdavant sempre paguem els mateixos. Vols que t'expliqui una història?

–Sí, és clar.

–Jo tenia dos cosins germans a Barcelona que treballaven al tèxtil. Tots dos eren viatjants: voltaven per Espanya venent roba. Quan va esclatar la guerra, un d'ells era de viatge a Andalusia i l'altre a Madrid. Coses de l'atzar. Al de Madrid el van reclutar els rojos i al d'Andalusia els nacionals. Els van dur a tots dos a la batalla al voltant de Madrid. Un era en una banda de la trinxera i l'altre a l'altra. Ells no ho sabien, però cada cop que disparaven un tret, podia rebre'l el seu germà...

Vaig empassar-me saliva i vaig dir:

–I com va acabar la història?

–Com acaben sempre aquestes absurdes collonades. Van morir tots dos.

El Puces va escopir i es va encendre un altre cigarret. Aleshores va dir:

–O sigui que el millor que podem fer és banyar-nos i divertir-nos, mentre puguem i no vinguin els malparits dels tinents, els coronels i els generals a imposar la seva merdosa disciplina.

Aquella nit, abans d'adormir-me, vaig donar molts tombs sobre aquella qüestió. Era cert que la guerra només la volien els poderosos? Tenia cap sentit que els germans es matessin entre ells? El que semblava clar era que els rojos –o, almenys, els soldats rasos– no eren tan dolents i perversos com em contava el pare.

Durant els dies següents, vaig seguir voltant per la zona de Sant Llorenç i em vaig assabentar de com s'hi vivia.

Els oficials dels dos exèrcits a penes hi intervenien, i els soldats aprofitaven per divertir-se junts i fer-se favors. A la banda dels rojos hi havia escassetat de tabac i a la dels nacionals, de xocolata, sucre i cafè: en conseqüència, feien intercanvis molt beneficiosos per a ambdues bandes. Entre tots s'havia establert també un sistema de repartiment de correu: si un soldat nacional tenia una carta per a un amic, esposa, pare o mare de la zona roja, els soldats rojos l'enviaven. I a l'inrevés, també.

Un dia, al cap d'una setmana, vaig anar més enllà de la zona de bany. El camí entrava en una plana i seguia fins a Camarasa. Vaig arribar vora l'anomenat Pont del Pastor, que havia estat volat pels rojos tres mesos abans. En quedaven drets els pilons i part dels arcs. Per sota, el Segre era ample i tenia poc més de mig metre de fondària. I allà, sota el pont, travessant el riu amb l'aigua fins a les cuixes, vaig veure per primer cop el Mateu.

Jo estava repenjat en un xop, amb la bicicleta, i el Mateu se'm va acostar. Estava a punt de fer setze anys, dos més que jo, però era més aviat baixet. Tenia la meva alçada, però era molt corpulent i musculós: es notava que estava acostumat a fer feina del camp. S'havia tret els pantalons per travessar el riu, i se'ls va trossar mentre em mirava de reüll.

–Què fas per aquí, xiquet? Passejar?

–Sí. Fa un bon dia.

–No saps que hi ha guerra, per aquí? Et podria ferir una bala perduda...

18 Em vaig adonar de seguit que se'n fotia. Li vaig respondre:

–He sentit que porten xocolata de primera, des de Barcelona...

–No ets del tot ruc, per ser un fill de papà.

Em va mirar amb sornegueria i em vaig posar vermell. Per què deu ser que als fills de papà ens avergonyeix tant ser-ho? Però la meva roba cara, el meu pentinat i la meva bici ho mostraven. El Mateu anava brut, duia la roba coberta de pedaços i els cabells greixosos i llargs. El borriçol de la barba incipient li enfosquia les galtes. I un detall: duia pantalons llargs. Abans era costum que els nens duguessin pantalons curts fins als tretze o catorze anys. Posar-se pantalons llargs era com un ritual del pas a l'edat adulta. Jo duia encara pantalons curts i el Mateu, llargs: la situació era horrorosa per a mi.

El Mateu es va acostar a la bici i la va observar amb interès.

–Uau. Com van els pinyons?

–Es canvien amb aquesta palanca.

–La puc provar? –va demanar.

–És clar.

–Bon senyal –va dir el Mateu, picant-me l'ullet–. Els fills de papà de debò són tots uns egoistes. Pots encara et pots salvar.

Va fer un tomb pel camí i va aprendre a canviar els plats i els pinyons. Va caure un cop, i un altre es va encastar contra una roca. Va riure i vaig entendre que era de bona pasta.

–Com et dius?

–Mateu –va respondre–. Visc en una masia a l'altra banda del riu, rere aquell turó.

–Ja. Al territori dels rojos.

El Mateu va somriure i va dir:

–Rojos? Deus voler dir republicans.
–El meu pare us diu rojos.
–Ja ho veig. I tu? On vius?
–Em dic Xavi i visc en una torre, en aquesta banda del riu, prop de Balaguer.
–Al territori dels fatxes.
Jo vaig replicar:
–Fatxes? Deus voler dir nacionals.
–El meu oncle us diu fatxes.
Tots dos vam riure alhora. El Mateu va afegir:
–Rojos o fatxes? Tot depèn del color del vidre amb què es mira. Vosaltres sou els fatxes o els nacionals, segons com. I nosaltres els republicans o els rojos, segons qui ho diu. Deuen ser coses de la guerra...
Jo li vaig allargar la mà:
–Amics, roig?
Vam encaixar i el Mateu ho va segellar de manera solemne:
–Amics, fatxa.
I aquell va ser l'origen d'una gran amistat.